

Biblioteka
„Pogled preko svega”

knjiga 22

Izdavač zahvaljuje
Pokrajinskom sekretarijatu za kulturu,
javno informisanje i odnose sa verskim zajednicama AP Vojvodine
na finansijskoj podršci za objavljivanje ove knjige.

Ilustracija na koricama
Kurt Schwitters
Mz 410 irgendsowas (Something or other), 1922.

Copyright © 2022, Gojko Tešić

Copyright © 2022, za srpski jezik, za Srbiju i Crnu Goru, AGORA

Ova publikacija se u celini ili u delovima ne sme umnožavati, prešampavati ili prenositi u bilo kojoj formi ili bilo kojim sredstvom bez dozvole autora ili izdavača, niti može biti na bilo koji drugi način ili bilo kojim drugim sredstvima distribuirana ili umnožavana bez odobrenja izdavača. Sva prava za objavljivanje ove knjige zadržavaju autor i izdavač po odredbama zakona o autorskim pravima.

DRAGAN ALEKSIĆ

KAKOTEDRAGOST

Dadaizam & postdadaizam

Priredili
Gojko Tešić i Iva Tešić

Дядя Александр

PROLOG

DRAGAN ALEKSIĆ

DRAGAN ALEKSIĆ – Star da bi bio mlad, nesposoban da igra na trapezu. Čulnost. Vojnik. Vojnik novca da bi bila iskaligrafisana reč „romantični pesnik“.

Žurnalista, bokser, utamanjivač vina i ementalera. Opis tela privatno.

Viziolog ne, razbojnik po potrebi, duhovit nikada. Sa iskustvom i lava i pacova. Dobre namere često mu sviraju na paradama.

Teško vama ako nemate jače pesnice od ovog pesnika – čvrstinu pesnicama, strogim pesmama.

VODNIK DADAISTIČKE ČETE

Pre deset godina u maglovitom oktobru na Kralovskim Vinogradima u Pragu, na Jiržijovom Namjesti, između apartmana dva skandinavski konsula, u jednoj sobi punoj gimnastičkih sprava održao sam jednu salonsku konferenciju o *Orgartu*. Četiri moja druga iz bokserske škole Džo Jahelke iz Kladna, jedan navijač praške „Sparte“, tri slučajna poznanika iz redakcije *Narodnji politika*, u kojoj sam našao prvog vaspitača u modernoj žurnalistici, stereotiper iz lista *Čas* s kojim sam kod Šenfloka popio sigurno akovče piva, dva jugoslovenska studenta koji su se hvalili da su se popeli na spomenik Svetog Vavrlava, jedna mlada devojkica iz „Zlate Huse“, dva moja bilijarska partnera koji su me učili češki, mačka gđe Verkerka i g. Brener, konsularni činovnik iz komšiluka. Kada bi pogasili sijalice videli bi da niko ne bi dremnuo. Jer, ističem, čitao sam sa temperamentom, duboko

verujući u smisao i istinu moga programa: tumačio sam svoj pronalazak, *organ-sku umetnost*, skraćenu u reč „orgart”.

G. Brener, koji je još u doba Vedekindove mladosti propao u košu nekog bavarskog literarnog lista, slušao je pažljivo svaku reč. On je zaboravio da pali cigarete, a otvorena usta pokazala su da njegovi oštri zubi traže da samelju, zajedno sa mozgom, čudne rečenice. Kada sam završio on je rekao:

– Zna li vi šta je dadaizam?

Održavajući kontinuitet drskosti, odgovorio sam brzo:

– Sekta, slična baptistima.

– Nemate pojma. Dakle da vam kažem: to što ste izmislili već je uveliko pronađeno. Dadaizam je čak daleko proširio, razradio i iskonstruisao dela na osnovu toga što ste vi sada nazvali programom organske umetnosti. Dokazaću vam...

– Konsularni činovnik iz komšiluka razočarao bi me da nisam već formulisao svoje držanje prema iznenađenjima. Iskoristio sam priliku dok su se mladi moji prijatelji svadali oko devojčice iz „Zlate Huse” i razjurio kratko skup gašenjem sijalica. Na stepenicama sam podsetio Brenera da sam radoznao.

Sutradan već sam stavljen u kontakt sa izvesnim gospodinom Nolom. On je bio glumac, reditelj, kupletista, pisac komada, akcioner pozornice „Revolučni scena”. Igrajući Bihnera on je kvario nerve, ali je imao zato osvežavanja na sve strane: na primer Hašek i Borijan, Jirži Volker, Nojman i Karel Tajge. Ono što je u to vreme tražilo nove izraze u češkoj literaturi obeleženo je tim imenima. On, Nol, nije znao za Ajzenštajna, ali je stvarao kolosalne binske konstrukcije raspoložujući svim dimenzijama. I, što je najvažnije, umeo je da me uputi u postojanje dadaizma, i da sam ga kolosalno balkanski etikirao. Za čas sam bio u vezi sa poznatim – za mene nepoznatim episkopima dadaizma: Kurtom Švittersom, Raulom Hausmanom, Valterom Meringom, Rihardom Hilsenbekom i Maksom Ernstom. Moje predavanje o organskoj umetnosti prevedeno je i poslato kao cirkular svoj toj gospodi vedrog duha i besnog zamaha. U filozofskim rasmatranjima g. Hausmana ja sam bio jedan kamen spoticanja. Tvrđilo se, naime, da je dadaizam pokret koji je pronađen i poveden ličnom voljom pojedinaca, bez ikakvih veza sa onim što se zove paradnim terminom „srce” a sada, odjednom, pojavljuje se jedan jugoslovenski literarni švrca koji pronalazi istu stvar bez ikakvog rafinmana misli i hotenja. Dadaistička filozofija, već odavno nazvana „dadasofijom”, izmenila je, na osnovu tog iskustva, masu pojedinosti u svom pokretu.

Obavešten, prorok dadaizma Tristan Cara o fenomenu „orgart”, bio je oduševljen:

– Orgart je dada i obrnuto. Korigujte obadvoje!

Još dve intimne konferencije, jedno obaveštenje u hanoverskom „Cvibel-fišu” izdavača Paula Štegemana, Švittersovo pismo, i ja se reših da uđem u dadaistički pokret kao prvi jugoslovenski predstavnik i balkanski vođa. Nikada se nijedna iluzorna karijera nije tako brzo iščaurila.

Zimi sam pisao mnogo: dadaistički manifest na srpskom jeziku, prvi te vrste, priče, pesme, konstrukcije romana, drame, predavanja, filozofske rasprave i

celi vatrometi dadaforizma (dadaističkih aforizama, čiji sam patent držao čvrsto). Moja dadaistička mašina tražila je ventile. Ljubomir Micić, bauk Zagreba, pokrenuo je početkom 1921. *Zenit*. Nikada ga nisam video, ali mi se učinio kao dovoljno rastegljivo testo za dadaističku oklagiju. Prepiska. Komentari prepiski. Zenitistička apsorpcija. Oportuni melanž dadaizma i zenitizma. Najzad, u *Zenitu* pompezno izlaze moji dadaistički sastavi, na opšte uveseljenje domaće literarne ekipe očupavale u isečcima ekspresionizma. Krešimir Kovačić, završavajući svoje *Par nas sa Parnasa* prekinuo je posao i naučio napamet *Ovalnost oko ovalnosti*. Joza Kljaković našao je jednu inspiraciju. Ljubomir Micić hvalio se kako je pro našao jednog do apsurdna kuražnog književnika, a njegov brat Branko Poljanski ostavio je i mariborsko pozorište, Skrbinšeka i Zagreb, doleteo u Prag i potražio me u komšiluku Vlaha Bukovca kod Stromovke:

– Napravićemo čuda! Ovaj srednjoevropski naduvani svet misli da mi još uvek duvamo u fligelhorne „Ljubomira u Elizijumu” i u kantilene generala Pre-radovića. Bre, cela Jugoslavija, Ivan Trnski i Kačanski. Ima još dve zverke koje su zanimljive: Vinaver, prgav i svojeglav, i Boško Tokin, koji nas kljuca nekim futurističkim biberom. Napravićemo čuda ako sad odavde zadrečimo...

Konstruktivan mladić, kakav sam bio, bez glumačke nervoze i galantnosti obećanja, rekao sam i izvršio: manifestovaćemo dadaizam i zenitizam na javnim skupovima. Literatura treba da uzme metode politike. Ne treba da se beži ni od blefa. I politici je to osnovno sredstvo. Elasticiramo se! Branko Poljanski slagao se sve dotle dok nije neki eho dobacio reči Ljubomira Micića. Onda je pristao da manifestujemo dva literarna blizanca, dadaizam i zenitizam, svaki pričajući o svome. U Štjepanskoj ulici, usred Praga, u velikoj jugoslovenskoj sali, obavili smo našu priredbu ogromnim šarenim plakatima, konstruktivističkim i jedne večeri 1.000 slušalaca imalo je šta da čuje. Kakva poezija, kakva drskost...

Pre no što je počela oštra tuča, izrečene su programske reči. Čitao sam ih sa jednog mog papirusa, koji je bio dugačak otprilike 25 metara i odmotavao se u nedogled. Govorio sam o dadaizmu i Panevropi, koju sam sasvim irealno konstruisao. Kroz svest danas mi idu te telegramske rečenice, sveže kao najsvežiji sezonski buketi:

Sve je svejedno.

Logika je samo sredstvo za vaspitanje.

Vaspitanom i obrazovanom logika je nepotrebna.

Strah je organska logika, religioznost proizvod straha granice geometrijski likovi jednog učmalog idealizma.

Zato smo za buntovnost, Panevropu i ličnu volju u vizijama.

Umetnost je izražavanje, izražavanje je instinkt, svako se po svom nagonu izražava, nema granica ni pravila izražavanja kao što nema ni granica u oblicima u prirodi.

Kristali su favorizovana lepota. Objektivno lepše je ono što je amorfno, a to je gro prirode i vizije, mi smo za amorfnu umetnost. Krik ne pita za takt.

Ali, i to je svejedno. Napravimo naš lokalni termin: kakotedragost.

Granice svesti preterano su vezane za logiku, to jest vaspitanje.

Najlepši izraz svesti još uvek je neograničena dijalektika.

Ako se radi o tzv. iskrenom izrazu, onda on mora da dolazi kroz sprovodne cevi podsvesti. Ona daje prilike za jedine izraze koji su potpuno organski formirani.

Mozak je samo sprovodnik, regulator dijalektičke bujice.

Destrukcija svih mašina našeg vremena nije poštedila ni mozak.

Hoćete li krajnost?

San je bez regulatora, kao sve slobodno u prostoru. San sleduje direktno višim vasijskim zakonima, on je deo izvesnog neopisanog sazvežđa, on je direktni potomak Stvaraoca.

Svest manje dodiruje liniju sudbine od sećanja na san.

San je prava slika organskog i prirodnog izraza čovekova.

Kroz san se vrši higijenska masaža svesti.

San je dadilja fantazija.

San je kralj vizija, fabrikant lirizma, roditelj pojma proizvođenja.

Bez sna ne može se osetiti ni život ni smrt. Ni odnos crno-belo.

Ukratko: živeti i umetnikovati veselo, bez pravila itd.

Sve bi to bilo lepo i krasno da nisam imao toliko kuraži da, pored ove dada-sofije počnem i sa čitanjem primera. Ali, kada sam pročitao jednu pesmu koja se zvala „Ljubavna formakopeja” i koja je ovako glasila:

Mlada dama kao seno.
Dva akumulatora
Stojte, braćo trepetljivci,
Dva-tri konvertora.

Silicum calcii oxysilphurati,
Oxygenu, Baxi pulveri,
Cantharides, nitro carbonat,
Pulvus mixtus genui Malveri...

... poče takvo urlikanje da sam slutio sve. Stolice zadrndaše, poleteše i poklopiše začas široku binu, električne sijalice kratko ugasiše, dernjava iskulja iz svih uglova, vrisak devojaka izmami šamare, a za pet sekunda nije se znalo ko koga bi je. Urlikanje i krhanje zagluši sve. Kroz gužvu i udaranje na sve strane izad osmo sa ove žive džazband kapele u kojoj nije jedan revolver potzran.

Ali, nije to bio signal opomene. Bože sačuvaj. Uskoro se prosu more dadais-tičkih i zenitističkih stihova po raznim soareima i salonskim skupovima, gde bi ljubazni domaćin jedva sačuvao svoje stolice, vaze i servise.

Iz Berlina dobijamo pozdrave. Raul Hausman obećava da će mi podići nadgrobni spomenik. Valter Mering napisao je pesmu o lomu. Zenitistički vođ Ljubomir Micić sipa strele: kako se to smeo manifestovati dadaizam? Njegov praški ambasador, Poljanski, dobija preteća pisma. Kad sam na nemačkom univerzitetu

hteo održati sličnu manifestaciju, uoči predavanje uboden sam mučki nožem u *Sigale-baru*.

Poljanski je bio velik vetropir: živahan, konfuzan, tražio je ma šta što bi dalje izazivalo. On je smatrao, i ubeđivao me da sam zenitista, tumačeći mi sto puta dnevno šta je zenizam, šta je balkanstvo i šta je poezija Lj. Micića. Slušao sam iz radoznalosti, jer je umeo sve da poveže masnim dosetkama. Njegova upoređenja ličila su na metafore iz WC. Dobar duh Karela Tajgea, jednog sjajnog slikara, novinara, karikaturiste i najluđeg Čeha koga je dala istorija od Pšemisla Otokara naovamo, davao je šarma i Poljanskovim rečima.

Pišem studiju o Švittersu, izlazi u *Zenitu*. Lj. Micić govori o velikim mogućnostima u Jugoslaviji. Jedna poseta Kašaku u Beču, jedno predavanje i odlazak u Zagreb. Micić uživa: mala četa pojačana je! Nastaje jedan čudan život.

Glavni štab: Pejačevićev trg, kafana „Korzo” popodne, „Kazališna” ujutro.

Preko puta glavnog štaba Pecija Petrović sa dobroćudnim osmehom. Nikada nisam razumeo zašto je onakav literarni upornik, kao što je bio Micić, od svih starih pisaca jedino voleo – Peciju! Možda zato što je preko puta Pecijinog stana bila kancelarija *Zenita*, kancelarija oteta od spavaće sobe i predsoblja, puna hartije. Arhipenkovih kopija, Kleovih slika, jednog Srđe Zlopoglede, ideala Lj. Micića, rukopisa Hervarta Valdena, urednika *Šturma*, proročanstva o uspehu *Zenita*, prosutog mastila i gumiarabika, Lipšicovih figura, Supoovog autograma, jedne panorame Vrginmosta, rodnog mesta Micićevog, i nekoliko štambilja kojima je preko štampanog poveza *Zenita* Micić strpljivo udarao „mur” koji je obeležavao numeru lista. Jedan klio vršio je ulogu administratora, a gđa Micić knjigovođe i prevodioca sa svih jezika, pošto Lj. Micić nije znao nijedan, a Poljanski je odlično govorio slovenački.

Lj. Micića ne poznajete? Kakav psihološki portret!

Nešto od glumca i didaktičara, nešto od operskog korepetitora i političkog idealiste. Najzad, mala zaprška talenta i ogromna fiks-ideja: genijalnost, zar ne! Krklec, koga sam tada upoznao i koji me znao po nekim stvarima štampanim za vreme rata u *Jugoslovenskoj knjivi*, zatim Milan Begović i A. B. Šimić govorili su o Miciću sa raznolikim osećanjima odvratnosti. Zašto? Tada sam, kao stranac nazrevao neprečišćene uzajamne račune, docnije nešto više od toga. Ipak, nije niko imao razloga da mrzi tog namrštenog Kordunaša, koji je umeo „u zoru svojih somnabulizama” da peva nežne lirske tik-tak stihove:

Bojim se umreću
kadugasim sveću...

U Zagrebu, koji je tek nastajao kao slobodna varoš, elastičnost je postala oblik morala. I privatnog. Prirodno, jedan tvrdoglav čovek, kao Lj. Micić, tu nije bio ništa do prkosa. U literaturi gazdinstvo Krleža, u kafanama razbuktala žurnalistička, u izlozima ekspresionizam, farban još uvek regionalno. Internacionalizam Micićev ni komunistički ni socijalistički bio je nejasna šimera od koje se plašilo. A. B. Šimić koga sam privatno stekao za pristalicu dadaizma u načelu, nastojao je

da *Zenit* prikaže kao naš *Šturm*. Pogreška! Kreša Kovačić smatrao je sve za blef. Pogreška! Begović sve za ludost i ograničenost. Katastrofalna pogreška! Krleža – za pubertet. Neznanje! Vinaver je verovao da će *Zenit* biti jedna slučajna internacionalna moderna antologija. Tako su, uostalom, mislili gotovo svi mladi beogradski književnici.

Po Zagrebu smo sektaški branili svoje programe. Profesor Vernić je bio jedan od onih koji je vedro primio naše društvo. Begović me zvao da pređem u *Kri-tiku*. Ali, tada se u izdanjima *Zenita* posle manifesta i Golove knjige *Pariz gori*, pojavljuje i korektura mog romana *Provala Isusa Hrista*. Namera: jedan dadaistički Renan. Zategnutost odnosa sa Micićem rasla je sa svakom „šljafnom” korekture. On je svakog jutra govorio: Vi spremate dadaistički prepad kako biste mi izigrali časopis. Ili: Vi šurujete sa Begovićem i Tokinom. Ili: Vi štampate stvari u Beču a ništa nam ne govorite. Najzad (kakva teška moć razmišljanja): Vi ste dadaista! Rekoh: Hvala Gospodu da ste najzad posle godinu dana videli! Odoh, sklopim svoj broj novog lista *Dada-tank* i napisah za bečki časopis *Ma* jednu pesmu na internacionalnom jeziku. Tu izlazi uporedom prva Švittersova pesma u ciframa. Za nedelju dana devet dadaista bilo je u mom *Dada-tanku*, zatim još nekoliko u specijalnom izdanju *Dada-džaz*, kad izađe i Micićev osvetoljubivi pamflet *Dada-jok*. Ceo se Zagreb zanimao: Gle, ovo je sad tek zanimljivo!!

U dadaističkoj čistokrvnoj četi našlo se nekoliko talenata: pok. Dragan Sremac, pok. Vido Lastov (prvi Rus koji je 1921. znao perfektno srpski), dr Slavko Stanić, Mihailo S. Petrov (slikar), dr A. Milinković i drugi. Uskoro dođe pakt sa subotičkim i novosadskim aktivistima oko lista *Ut* (Šugar, Aranjmives, Čuka). Isti onaj program kojim sam u Pragu izazvao tuče i nož ističemo u edicijama. Turneja: gužva u Oseku, neverovatni doživljaji u Subotici (muzika mirisa, dadaističke pantomime, aktivistički stihovi, lom u publici), i – dadaizam se povlači u Beograd.

Krajem 1921. godine zelena štofana dugmeta na crvenom odelu pojaviše se u „Moskvi”. Nekoliko dana pre toga izlazi apel Raula Hausmana na sve dadaiste sveta, da sačekaju jedno sto godina dok čovečanstvo dozre za njihovu elastičnost duha, a za dadaistički arhiv u Berlinu (koji je sredio Valter Mering) da svaka grupa pošalje po jedan primeran poslednji dadaistički rad. Arhiv će se otvoriti tek 1999. godine, i tim sastavima lansirati neodadaizam kao akademsku školu.

Drugim rečima: odustajemo od borbe, nepobedeni, svesni da treba zaraditi pare. Ali elastičnost neka nam posluži za žonglerstvo u svim oblastima javnog rada, pa i u literaturi. Piši što svet od tebe traži, a pronalazi kad ti bude aranžirana vila. Mi smo držali grupu još izvesno vreme. U ime naše balkanske čete pok. Dragan Sremac poslao je naš prilog za dada-arhiv. To je bila najinteresantnija pesma koju može da čovek izvuče iz 55.000 nemačkih reči:

DADARITTER
Dürfen
Können